

Paper from the conference On the Move: ACSIS conference 11–13 June, Norrköping, Sweden 2013, organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (AC SIS). Conference Proceedings published by Linköping University Electronic Press at http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=095. © The Authors.

Gräva upp och klippa ner – liv och rörelse i villaträdgården

Katarina Saltzman
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet
katarina.saltzman@gu.se

Carina Sjöholm
Institutionen för service management och tjänstvetenskap
Lunds universitet
carina.sjoholm@ism.lu.se

Villaträdgården rymmer många former av rörelse. Vissa hänger samman med årets, dygnets och livets cykler. När växtligheten spirar, myllrar det av liv och mänsklig aktivitet i trädgårdarna. Kroppar i rörelse hanterar det växande; planterar och gödslar, ansar och gallrar, gräver upp och klipper ner. Andra rörelser är långsammare; som när buskar breder ut sig och träd skjuter i höjden. En sådan långsam, obemärkt förändring kan resultera i att snabba insatser med sekator och motorsåg börjar övervägas.

Trädgård är idag ett intresse som delas av många, och odling och design diskuteras i medier av olika slag. Trädgården kan för många stå för stabilitet och kontinuitet. Men samtidigt är trädgårdstrenderna många, och avlöser varandra, och i trädgårdshandeln är betydande ekonomiska belopp i rörelse. Vi kommer att diskutera rörelse som en viktig dimension av trädgården, med utgångspunkt i frågelistmaterial och pågående fältarbete inom forskningsprojektet *Arbete och redskap i villaträdgården mellan dröm och förverkligande*. Drömmandet, och försöken att förverkliga trädgårdsdrömmar som i sig ständigt förändras, rymmer många aktiviteter.

GRÄVA UPP OCH KLIPPA NER – LIV OCH RÖRELSE I VILLATRÄDGÅRDEN

Trädgården överraskar mig varje dag. Irisen har spridit sig till nya platser. Där kommer en liten ros som jag trodde var död för länge sedan. I slänten där vi tidigare klippte gräset, blommar nu prästkragar som bara finns där av sig själva.
(Ur frågelistsvar DAGF 1329)

En vanlig villaträdgård rymmer många olika former av rörelse, och det inledande citatet fångar en trädgårdsägares fascination inför några aspekter av trädgårdens inneboende rörlighet. Vi vill här diskutera kopplingar mellan rörelse och trädgård med utgångspunkt i den lilla världens ”vanor, prylar, känslor och handgrepp” (Ehn & Löfgren 2012).

Människor, växter och andra aktörer rör sig på många olika sätt i trädgården. Vissa av dessa rörelser hänger tydligt samman med årets, dygnets och livets cykler. En del rörelser är snabba, några leder till en påtaglig förändring, medan andra är långsamma och obemärkta. I den här artikeln kommer vi att diskutera rörelse som en viktig dimension av trädgården, med utgångspunkt i vårt pågående arbete inom forskningsprojektet *Arbete och redskap i villaträdgården mellan dröm och förverkligande*, finansierat av Vetenskapsrådet.

Projektet anknyter till klassiska etnologiska forskningsområden genom att särskilt fokusera arbete och redskap i en vardagsmiljö där människor interagerar med sin närmaste fysiska omgivning. Fokus riktas mot villaträdgården – en förvånansvärt utforskad vardagsmiljö, av stor betydelse i dagens samhälle. Syftet är att undersöka hur nutida trädgårdar skapas, används, odlas och utvecklas i samspel mellan människor, växter, ting, texter och teknik.

BAKGRUND

Mycket av det som har störst betydelse för människor försiggår i hemmets privata sfär (Miller 2001). I Sverige bor mer än hälften av befolkningen i villor och småhus (SCB 2008) och för många av dessa är trädgården en viktig del av hemmet. Att bo i villa var ursprungligen ett borgerligt privilegium, men idag kan villaboende betraktas som norm för en betydligt större del av befolkningen. Villaträdgården är en av de viktigaste platserna för den urbana människans handgripliga möten med naturens processer och samtidigt en ofta förbisett kulturmiljö. Som boendemiljö för gemene man har kombinationen villa och trädgård i Sverige en drygt hundraårig historia, som tog sin början med anläggningen av de första egnahemsområdena i början av 1900-talet (Wilke 2006). Odling av frukt och grönsaker för hushållets behov kom under efterkrigstiden successivt att ersättas med en syn på trädgården som plats för avkoppling (Flinck 1994). Nedläggningen av Bostadsdepartementet 1991 har tolkats som början på en ny epok för villaträdgården, med större utrymme för marknadskrafter, och fokus på ett individualistiskt skapande, snarare än ett konformt anläggande, av trädgård (Wilke 2006:240)

Genom att undersöka vad människor gör i sina villaträdgårdar kan man, menar vi, belysa viktiga värden i vardagen, och därmed i samhället, utifrån en rad specifika frågeställningar: Hur betraktas och konstrueras natur och kultur i villaträdgården? Hur förvaltas växter, föremål och miljöer i relation till trädgårdens inneboende föränderlighet? Hur balanseras produktion och skönhetssträvanden? Vilken roll spelar planer och drömmar om framtida trädgårdsprojekt, och i vilken mån omsätts drömmarna i förverkliganden? Vilka skapelse formas kring den enskilda trädgårdens innehåll och historia och hur förankras trädgårdens biografi i speciella platser, växter och föremål? Vad är privat och vad är offentligt i en

villaträdgård? Utmanar trädgårdsarbetet den moderna gränsen mellan arbete och fritid? Mot bakgrund av frågor som dessa utforskar vi vad trädgården som idé och som fysisk miljö gör med sina användare, och vad användarna gör med och i sina trädgårdar. Kort sagt kan man säga att vi med våra etnologiska perspektiv hoppas generera en närgången och kritisk granskning av processer där enskilda människor formar kulturmiljöer "på sin egen bakgård".

Njutning, avkoppling och estetik betonas ofta som viktiga värden i dagens samhälle, och i många sammanhang förknippas trädgård med det enkla, naturnära livet. Trädgården kan för många stå för stabilitet och kontinuitet, men samtidigt är trädgårdstrenderna många, och avlöser varandra. Den växande floran av trädgårdsrelaterad media som trädgårdsböcker, tidskrifter, tv-program och webbsidor, speglar den betydelse som många idag tillmäter trädgården. Trädgårdsdrömmarnas kommersiella uttryck, med allt större "garden centers", trädgårdsmässor och en expanderande trädgårdsturism (Connell 2005, Movium Bulletinen 2008), visar att detta också är en starkt växande marknad av stor ekonomisk betydelse. Mot denna kommodifiering av såväl trädgård som trädgårdsdrömmar kan ställas rörelser som till exempel "guerilla gardening" där det offentliga rummet tas i anspråk för politiskt motiverad odling men också de allt vanligare och fler stadsodlingsprojekt som iscensätts runt om i landet.

I projektet riktar vi vårt intresse särskilt mot sådant som människor gör utan att göra så mycket väsen av det. Det kan vara den dagliga rundan i trädgården som många trädgårdsinnehavare gör under hela växtsäsongen för att titta till det som växer. Några har för vana att nypa bort överblommade rosor, rensa lite ogräs eller plocka sniglar när man ändå går förbi. Det kan handla om att klippa gräs, beskära träd och binda upp växter, men det kan också handla om att sitta i trädgården och äta, sola eller läsa. Att läsa trädgårdsböcker och lyssna på trädgårdsprogram är viktigt för några. Utflykten till plantskolan, inköp av fröer, lökar och sommarblommor, men också turen till återvinningscentralen med ris och grenar kan vara sysslor som förknippas med årets växlingar.

TIDIGARE FORSKNING

Att den privata trädgården är en arena väl värd att utforska visar exempel från Australien (Head & Muir 2007), Danmark (Ravn 2008) och Storbritannien (Bhatti et al 2009, Hitchings 2003, 2006). Geografen Lesley Heads projekt om australiensiska "backyards" och etnologen Helle Ravns studier av danska "parcellhushaver" har gett inspiration till vårt projekt. I den internationella trädgårdslitteraturen vill vi i övrigt särskilt framhålla Michael Pollans "Second Nature" (1991), Tim Richardson & Noël Kingsburys samling "Vista. The Culture and politics of gardens" (2005) och David Coopers "A Philosophy of Gardens" (2006).

I Sverige har forskningen om villaträdgården, dess kulturhistoria och dess betydelse i människors vardag hittills varit förvånansvärt begränsad. Varken inom trädgårds- och landskapsforskning, forskning om hus och hem eller kulturarvsforskningen har villaträdgården utforskats mer systematiskt. Landskapsarkitekten Åsa Wilkes bok *Villaträdgårdens historia* (2006) ger en historisk översikt, medan etnologen Eva Londos (1996, 1998, 2004) studerat villaträdgårdar med särskilt fokus på trädgårdskonst. Kulturvetenskaplig forskning har närmast sig hemmets kulturella processer och beståndsdelar på nya sätt, men har bara i begränsad omfattning berört trädgården (t ex Pink 2003, Winther 2006, Shove et al 2007, Miller 2008). Också bland svenska etnologer har intresset för hemmet förnyats under 2000-talet (t ex Löfgren 2003, Willim 2006), men här har sällan trädgården behandlats som en del av hemmiljön. Flera etnologiska studier har däremot behandlat

koloniområden (Ek 1990, Klein 2003, Bergquist 1996). Kanske är villaträdgårdens ”vanlighet” en bidragande orsak till att den förblivit relativt outforskad.

Svensk trädgårdshistorisk forskning har betydligt oftare studerat parker och större trädgårdsanläggningar än vanliga villaträdgårdar. Vid Sveriges Lantbruksuniversitet bedrivs forskning om t ex växtförädling, växtskydd, och om de gröna rummens betydelse för hälsa och välbefinnande.

METOD OCH TEORI

Projektets metodologiska och teoretiska utgångspunkt är den etnologiska kulturanalysens begreppsapparat, där tolkning av hur människor förstår och konstruerar sin vardagsverklighet med hjälp av kulturella dikotomier är en ofta använd ansats (Ehn & Löfgren 2001). Som vi ser det är den privata trädgården en plats där dikotomier som privat/offentligt, arbete/fritid, ordning/oordning, bevarande/förändring, dröm/förverkligande och natur/kultur kommer till konkret uttryck. Med kulturanalysens verktyg ska vi försöka synliggöra olika aspekter av exempelvis makt, meningsskapande, kropp och kulturarv i människors vardagliga trädgårdspysslande.

Vi använder oss av en kombination av olika kvalitativa metoder. Materialinsamlingen genomförs i en flerstegsprocess, där tolkning av ett stort frågelistmaterial varit första steget, följt av fältarbete i ett par olika villaområden.

Frågelistor

Redan innan projektet var finansierat formulerade vi en etnologisk frågelista som skickades ut genom folkminnesarkiven i Lund (LUF) och Göteborg (DAG). Senare har frågelistan även skickats ut genom arkiven i Umeå (DAUM) och Uppsala (DFU), och totalt har den hittills genererat ett hundratal svar på mellan en och tjugo sidor, varav många med bilder, fotografier och skisser. Frågelistan som metod (Nilsson m fl 2003; Hagström & Marander-Eklund 2009) har en lång tradition inom den etnologiska forskningen, där samverkan mellan forskare och folkminnesarkiven varit vanlig. De större arkiven skickar ut två-tre frågelistor per år till den fasta stab av meddelare som på frivillig basis är knuten till respektive arkiv. Frågelistorna kan handla om de mest skiftande områden som har med människors vardag och livserfarenhet att göra. Ibland samarbetar flera av landets folkminnesarkiv kring ett gemensamt frågelisttema, som i detta fall.

Frågelistsvaren är en sorts minnesrekonstruktioner och subjektiva beskrivningar. Strukturen för svaren är delvis given av de associationsfrågor man fått att utgå ifrån, men friheten och möjligheten att fritt associera betonas. Frågorna är medel för att leda in meddelarna åt det håll forskaren önskar; deras främsta uppgift är att väcka meddelarens minnen och associationer, och meddelarna behöver inte svara på alla frågor. Metoden uppmuntrar meddelarna att berätta fritt och med egna ord, och svaren kan därmed se mycket olika ut. Det handlar inte om representativitet utan om att få tillgång till enskilda människors berättelser och reflektioner kring vardagliga erfarenheter.

Ur vårt perspektiv har frågelistan som metod haft ett särskilt värde genom att vi där kunnat ta upp frågor om trädgård till en grupp informanter som inte specifikt anmält intresse för ämnet, då denna lista för dem ingår bland en lång rad olika andra frågelistor på vitt skilda teman. Vi har ställt frågor kring upplevelser av trädgård i största allmänhet eftersom inte alla meddelare har egen trädgård. Som ett komplement till de fasta meddelarna har vi emellertid också fått några svar från särskilt trädgårdsintresserade personer. Idag läggs nämligen

frågelistorna också ut på arkivens hemsidor, där de är öppna att besvaras även av andra än arkivens fasta meddelare. "Vår" frågelista har omnämnts i ett antal trädgårdstidningar, där intresserade uppmanats att gå in på arkivets hemsida och besvara frågelistan.

Det finns problem och det finns brister med frågelistmetodiken, men den har också sina styrkor. En frågelista ger många svar på kort tid med relativt liten arbetsinsats (Hagström & Sjöholm 2003, Sjöholm 1999, Skott 2008). Materialet är ofta oförutsägbart och man når inte bara dem som omedelbart har något initierat att säga i det aktuella ämnet, vilket kan betraktas som både en svaghet och en styrka. I analysen av materialet får man beakta att arkivens fasta meddelare har en relativt hög medelålder och att det är en viss övervikt av kvinnliga meddelare. I fråga om trädgård kan den höga medelåldern ses som en tillgång, då en kvantitativ studie genomförd av Fritidsodlingens riksförbund visar att trädgård är en fritidssysselsättning som tenderar att ha större betydelse för de äldre än för de yngre. Människor i åldern 75-84 år ägnar sig enligt studien åt trädgårdsarbete betydligt oftare än 25-34-åringarna (Björkman 2012).

Vi kan konstatera att det är ett rikt material med utförliga berättelser om enskilda människors relationer till sina trädgårdar, i många fall kompletterade med fotografier och skisser över trädgårdarna. Dessutom finns i Folklivsarkivet ett tidigare insamlat material bestående av 77 svar på frågelistan "Min trädgård" (LUF 193) från 1994, som vi kan använda som jämförelsematerial för att spåra eventuella förändringar i människors förhållningssätt till villaträdgården under de två senaste decennierna. Inom projektet har vi hittills skrivit ett par artiklar specifikt baserade på frågelistmaterialet (Saltzman & Sjöholm, under utgivning).

Fältnarbete

En viktig del av vår materialinsamling är de etnografiska fältnarbeten som vi just nu är i färd med att genomföra. Vi har valt att fältnarbeta i villaområden där hus och trädgårdar från början haft en enhetlig karaktär, och där vi kan se exempel på olika sätt att använda tomtytan. Hittills har vi genomfört fältnarbete dels i ett egnahemsområde från 1930-talet, dels i ett villaområde från 1960- och 70-talen där vi ser att tomterna har förändrats på olika sätt.

Under fältnarbetsperioder om två till fem dagar har vi ägnat oss åt etnografiska observationer, spontana samtal och inbokade semistrukturerade samtalsintervjuer samt walk-along-intervjuer där vi videofilmat (Fangen 2005, Arvastsson & Ehn 2009). Vi har även fotograferat, och dessutom i flera fall fått ta del av våra informanternas egen dokumentation.

För vår del har det varit en ny metod att videofilma "walk-along"-intervjuer med informanterna i deras trädgårdar (Kusenbach 2003, Pink 2003, Pink 2007). Ofta har det fungerat så att vi först suttit ner med informanterna och gjort en samtalsintervju som omfattat ett par timmar. Därefter har vi frågat informanterna om de vill visa oss runt i trädgården, visa upp sina trädgårdsredskap osv, i syfte att med hjälp av videofilmerna kunna undersöka vad man väljer att visa och hur man väljer att tala om trädgården som plats och praktik. Vi har frågat om vi får filma dessa rundvisningar, och hittills har inga informanter tvekat att gå med på att bli filmade. I snitt har en "walk-along"-intervju i en "vanlig" villaträdgård tagit en timme.

Videofilmningen ger oss bland annat en möjlighet att fånga en del av de rörelser som försiggår i trädgårdarna, allt från små till stora rörelser. Medan informanterna förflyttar sig och berättar visar många av dem också med kroppen vad som händer och vad som har förändrats i trädgården, till exempel hur planter och funktioner förflyttats eller brett ut sig. Här möter vi också andra aspekter av liv i förändring i trädgården. Informanterna kan i

filmerna fysiskt visa känslor som stolthet eller irritation över olika företeelser i trädgården, som man inte på samma sätt gett uttryck för i samtalsintervjuerna. Även mer eller mindre uttalade konflikter med grannar eller inom familjen speglas emellanåt i filmerna.

I vissa fall ser vi dessutom skillnad mellan vad som kommer fram i samtalsintervjuerna och vad som sägs och görs när vi går runt med informanterna i deras trädgårdar. Bland annat har vi i några fall genom walk-along-intervjun fått en förändrad bild av rollfördelningen inom familjen, när det gäller trädgårdsintresse. Därmed har det tydliggjorts att vi bör beakta betydelsen av genus i trädgårdsarbetet (Parker 2005). I vad mån förknippas villaträdgården med heteronormativa uppfattningar om parrelationer och familj? Vem gör vad i trädgården? Hur talar män och kvinnor om sina trädgårdar? De flesta av oss talar om vad vi gör på ett sätt, men handlar på ett annat (jfr Frykman 2012). En del av detta handlar om genus.

Informanternas berättelser i kombination med våra egna observationer ger en mångfacetterad bild av relationen mellan människor och trädgårdar, eftersom en och samma miljö inte sällan kan beskrivas på helt olika sätt av olika människor. I några fall har vi valt att återkomma till samma informant efter några månader, vilket gett en delvis förändrad bild. I ett fall föreföll det givet vid första intervjun att trädgården var kvinnans projekt. Andra gången vi var där var mannen med under hela intervjun och vandringen och då framgick det tydligare att trädgården till stora delar var ett gemensamt projekt om än de hade lite olika intressen och ansvarsområden.

I samband med intervjuerna har vi bitt informanterna visa oss eventuell egendokumentation av sin trädgård. Vi har hos en del fått se fotografier över både hus- och trädgårdsprojekt vilka ofta hänger ihop. En del dokumenterar väder, vindar och förändringar i trädgården i trädgårdsdagböcker. Andra gör skisser och planritningar både för att komma ihåg vad som planteras vad och för att framöver komma ihåg sina tankar om att förändra. Av särskilt intresse är att få ta del av hur informanterna skildrat sina favoritplatser och favoritstunder i trädgården, vilka växter och verktyg de tyckt bäst om, liksom det man drömmer om, som ännu inte finns i den egna trädgården men kanske i andras trädgårdar eller i det offentliga rummet. Minst lika intressanta har dock varit att få informanternas bilder av det problematiska och illa omtyckta i trädgården både vad gäller platser, växter, artefakter och göromål.

VAD HÄNDER I TRÄDGÅRDEN?

Vad gör människor egentligen i sina trädgårdar? Denna enkla fråga är en av projektets utgångspunkter, och när vi läser svaren på frågelistan förundras vi över hur mycket, och hur många olika saker, som människor faktiskt gör på den egna tomten. En sammanställning av några av de verb som förekommer i frågelistsvarens beskrivningar av vad som görs i trädgården speglar en bredd av aktiviteter:

Gräva, gallra, rensa, klippa, flytta, vattna, gödsla, planera, planera, beskära, knipsa, kalka, krasa, nypa, plocka, hacka, skyffla, skapa, sköta, anlägga, köpa, sälja, byta, sprida, mata, fika, grilla, äta, sitta, ligga, sola, njuta, vila, arbeta, bekämpa, försköna, förfula, föröka, förgöra...

I trädgården försiggår mycket som människor gör utan att göra så mycket väsen av det. Och mycket av det man gör i sin trädgård gör man i allmänhet utan att sätta ord på det. Att villaträdgården är ett rum fullt av aktiviteter har vi fått bekräftat i vårt fältarbete, såväl i intervjuer och möten med människor som genom våra observationer, när vi promenerat runt i

områdena. Det finns många andra sätt att använda tomten än för trädgårdsodling. Den kan vara en viktig plats för lek och detta har vi funnit många spår av i form av exempelvis bandy- och fotbollsmål, rutschkanor, studs mattor av olika storlekar, bollar och leksaker i alla former och färger. I några trädgårdar finns pool, som kan vara en plats för lek, träning och/eller avkoppling, och även altaner kan användas på flera sätt. En informant vittnar om att trädgården har varit en mycket viktig plats för barnen:

Det här har varit deras ”lekstuga”. De har ju gjort så otroligt mycket här. Badat i pooler... vi köpte en ny varje år för det gick alltid håll på dem. Sedan har de spelat hockey båda. På den här altanen hade vi mål, så varje vinter var vi ute hela tiden och spelade och sköt puckar. (Ur intervju april 2013)

Utrymmet utanför huset kan värderas ur flera olika synvinklar, och finna många olika användningsområden. Att använda större eller mindre delar av tomten som uppställningsplats för bilar, husvagnar, båtar, eller andra fordon är inte ovanligt. Utrymme för att torka tvätt är ett annat exempel, liksom platser för att laga och äta mat, som har en central position i många trädgårdar.

Av särskilt intresse i vårt projekt är de aktiviteter som är förknippade med olika former av trädgårdsarbete. Trädgårdsägare ansar och vårdar, de planerar och planterar, binder upp och klipper ner. För vissa verkar arbetet i första hand vara inriktat på att upprätthålla och förvalta det som redan finns, medan andra gör stora insatser för att förnya och förändra sin trädgård. Oavsett vilket krävs arbete för att sköta trädgården. En meddelare skriver uttryckligen att hon ägnar ”mycken tid åt trädgården”:

Jag börjar med arbetet i slutet av april och min mesta lediga tid på sommaren tillbringar jag i trädgården. Jag skulle kunna förenkla och ta bort vissa delar, men jag tycker detta arbete är så roligt. Jag njuter varje dag jag kan vara i trädgården. Min svärson har odlat upp ett nytt grönsaksland som han tar hand om. Min man sköter all gräsklippning. (Ur frågelistsvar LUF M 26173)

Flera beskriver arbetet i trädgården som positivt och lustfyllt, och några framhåller också att de monotona sysslorna kan ha något meditativt över sig och att trädgårdarbetet i sig kan ha positiva effekter på välbefinnandet.

När morötterna är så stora så det går att rensa bort ogräset har jag flera timmars arbete framför mig och det går inte på en dag, men det är så roligt. Arbetet i trädgården är den bästa terapin jag kan få. När min man dog alldeles före jul 1996 var jag ganska nedslagen länge. Jag arbetade men var deppig. När våren kom och jag fick så mina morötter och sätta potatisen och såg att det växte och kom upp fick jag livslusten tillbaka. (Ur frågelistsvar LUF M 26205)

Men inställningen till trädgårdsarbete varierar mycket, och många vill helst ha en trädgård som är lättskött. Detta argument hör vi ofta från informanter som valt att lägga sten och/eller trädäck över en stor del av tomten. Vad enskilda informanter menar när de använder uttryck som ”lättskött trädgård” eller ”underhållsfri trädgård” kan dock skilja sig mycket åt. För några kan det handla om att helst inte behöva ägna sig åt några trädgårdsrelaterade sysslor överhuvudtaget, medan andra gärna ägnar många timmar i veckan åt trädgårdsarbete, och prioriterar det lättskötta för att kunna hinna odla så mycket som möjligt.

Svårt att säga hur mycket tid jag ägnar åt trädgårdsarbete – är ute en stund mest varje dag när vi inte är bortresta. Det är roligt, avkopplande och inspirerande. Visst kan trädgårdsarbete bli tungt, men eftersom vi har en så lagom stor yta, så känns det aldrig betungande. (Ur frågelistsvar LUF M 26195)

Trädgården beskrivs idag ofta som en tillflyktsort, en plats där man kan dra sig undan från vardagens och samhällets krav, från arbete, allvar och en stressig tillvaro. Att arbeta i sin trädgård ser många som ett helt annat slags arbete än den dagliga sysselsättning man där kopplar av ifrån. De sätt att se på arbete och fritid som kommer till uttryck i trädgården är i hög grad tidstypiska. I nutida retorik betonas ofta såväl det gröna rummets som själva trädgårdsarbetets positiva hälsoeffekter. Trädgårdsskötsel har idag alltså en nyckelposition i spänningsfältet arbete/fritid, och en studie av trädgårdens sysslor blir därför ett intressant sätt att belysa hur synen på och relationen mellan arbete och fritid ser ut och hanteras.

Över tid har balansen mellan å ena sidan produktion av föda och andra nyttigheter och å andra sidan exponering av det sköna och lustfyllda i trädgården förändrats i relation till ekonomiska förutsättningar, såväl ägarnas privatekonomi som samhällsekonomin. Den som har haft råd och möjlighet har ofta prioriterat gräsmattor och blommor framför köksland och fruktträd. Numera kan en ambition att äta giftfritt och närproducerat resultera i att även den som har möjlighet att köpa allt ändå upplåter en del av trädgården för nyttoodling. Detta innebär att gränsen mellan arbete och fritid blir än mer diffus.

Vi fokuserar särskilt trädgårdens praktik, handgrepp och rekvisita, för att undersöka hur arbete, redskap och brukare vävs samman i trädgården. ”Redskapen står alltså i ett mycket nära förhållande till människan som brukar dem” (Bringéus 1979:42). Bland trädgårdsredskapen blandas handredskap med en månghundraårig kontinuitet med nya, tekniskt avancerade maskiner, traditionella redskap i nya färger och former, och diverse hjälpmedel speciellt utformade för olika grupper av användare (spadar för långa och korta, sekatorer för vänster- och högerhänta, leksaksredskap för barn, blommiga redskap för kvinnor, osv.). Vi vill komma åt berättelser och erfarenheter kring användningen av olika redskap och tekniker i trädgården, vilket vi tycker att vi får möjlighet att göra genom våra trädgårdsvandringar. Är redskapen köpta, ärvda, egentillverkade? Vem använder vilka redskap i trädgården? Hur beskrivs och hanteras favoritredskapen? Vi använder en vid definition av begreppet redskap, och inkluderar i detta allt som människor använder i skapandet av sin trädgård, exempelvis kläder, maskiner, handböcker och trädgårdsmöbler.

En fråga vi ställer oss är hur privat en villaträdgård egentligen är. Det privata kan betraktas som något intimt, personligt, kopplat till identitet och skapandet av en trädgård kan bli ett personligt projekt. Vilka delar av sin trädgård betraktar man som privata och vilka är mer offentliga? Marken är enskild egendom men luften och dofterna och ljuden delade vilket gör att det som i ena stunden kan vara ett eget intimt rum, i nästa stund kan påverkas av att grannen börjar klippa gräset, grilla eller ropa över häcken. Flera av de saker och aktiviteter som är privata inomhus får en annan roll när de placeras utomhus i trädgården.

Man kan också fråga sig vem man skapar sin trädgård för. Eftersom så mycket av den egna trädgården egentligen är något som många andra tar del av kan relationen till grannar bli en väsentlig del i projektet. Träd blir så småningom stora och skuggar, fäller ansenliga mängder blad och kan hota att falla över grannens tak. Många kontroll- och disciplineringsmekanismer aktivas i dessa sammanhang, och framträder kanske tydligast när någon går över gränsen. Vad är tillåtet att göra i sin egen trädgård? Var går olika sorters gränser? Vem övervakar vem?

TRÄDGÅRD I RÖRELSE – MELLAN DRÖM OCH FÖRVERKLIGANDE

Idag är det som odlas i trädgården inte alltid huvudsaken; istället betraktas trädgårdsarbetet i sig som värdefullt, och inom vården ordineras exempelvis ”grön rehabilitering” mot exempelvis stress och utmattningssymptom (Schmidtbauer et al 2005, Nilsson, G 2009). Samtidigt är det uppenbart att många förknippar trädgård och trädgårdsarbete med krav, stress och tunga arbetsmoment.

Den typ av trädgårdsodling som jag bedriver är nog på upphällningen. Dagens villaägare har inte tid att gå en runda varje dag för att se över, plocka och krasa. Den dag min man och jag flyttar härifrån kommer nog huset att rivas och tomten att helt ”renoveras”. (Ur frågelistsvar DAGF 1312)

Kroppar i rörelse hanterar det växande; planterar och gödslar, ansar och gallrar, gräver upp och klipper ner. Många människor ägnar sig åt trädgårdsodling långt upp i åren. När människokroppen åldras måste trädgårdsodlaren ibland kompromissa mellan drömmar och förmågor. En kvinna i 85-årsåldern skriver i sitt svar på frågelistan att:

Trädgårdsarbete är nyttigt för både kropp och själ. Men för min del har kroppen inte riktigt hållit, men själen har hängt med. Min rygg har blivit något krokig och böjd. Och jag får ta värktabletter ibland för att hålla mig upprätt. Jag har skjutit för många skottkärror med sten och gödsel. Jag kunde aldrig vänta för att få hjälp, som skulle komma sen, snart, senare, i eftermiddag, i morgon. Inte nu, när jag behövde det. (Ur frågelistsvar DAGF 1309)

Med vårt fokus på vad människor gör ser vi en mängd rörelser i rummet; drömmar som i sig ständigt förändras – en del förverkligas, en del förblir drömmar men alla innebär de en mängd arbete – olika sorters arbete och trädgården i sig förändras också ständigt. Trädgården rymmer också cykliska förändringar, vilket skapar olika slags rörelser. Det är frön som sås och plantor som sätts i förhoppning om att de ska växa och frodas, men det är också överblomningen och höstens nedbrytning, i eller utanför komposten.

Vi kan också se rörelse i rummet och över gränser som mer riktar fokus på hur plantor, föremål och trädgårdsideer flyttas från trädgård till trädgård eller från plats till plats i trädgården. Vissa sådana rörelser kan sägas vara ”osynliga”, på så sätt att de kräver en förklaring för att bli synliggjorda. En del mycket påtagliga rörelser kan vara svåra att se för att de är så långsamma; som när träd växer och nya arter breder ut sig. Ibland vandrar växter in av sig själva, som välkomna tillskott, eller oönskade ogräs. Så även växter rör på sig. De flyttar sig och flyttas mellan olika platser i trädgården, eller från en trädgård till en annan:

När vi flyttade till Silvergatan kom morbror Axel med en rabarberrot från sin koloniträdgård. När jag flyttade till Partille, fick jag en rot av rabarbern av Mor. När jag flyttade till Gotland, tog jag med mig rabarberrotterna till min nya trädgård. Det är det som blivit en 10 m lång häck, och som jag nu har en liten rot av i en kruka! (Ur frågelistsvar, DAGF 1316)

Många odlare berättar om speciella växter som har sin historia på en annan plats, exempelvis hos äldre släktingar, eller på en plats man besökt under en resa. En mycket trädgårdsintresserad informant berättar om några olika växter i trädgården som flyttats dit:

Där har jag fina vårklockor från min svärmors trädgård och jag har fina höga prästkragar och fina liljor och det känns ju väldigt roligt att ha från svärmors trädgård, plus att jag också har en hel del växter från deras grannar som var mycket duktiga växtälskare, trädgårdsmänniskor.

Trädgården rymmer många sorters drömmar och försöken att förverkliga trädgårdsdrömmarna rymmer många aktiviteter. De materialiseras i de många projekt som förefaller vara på gång, som planeras eller blickas tillbaka på.

Det skulle bli "min" rosenträdgård och påminna om rosenträdgårdarna i Paris, och i Haag. Rådjuren ville annorlunda. Först försökte vi med armeringsjärn men sedan blev det elstängsel för att hindra intrång på åtminstone denna del av trädgården. Då hade rådjuren redan käkat i sig de flesta av rosorna. När vi tidigare i våras upptäckte, att de kunde hoppa över stängslet förhöjde vi det. (Ur frågelistsvar, DAGF 1329)

Som en kontrast till materialitet och arbete står drömmarna om framtida odling och skördar såväl som om nya platser för njutning och vila. Föreställningen om att trädgården är en om inte fullkomlig, så dock skön efterklang av ett förlorat paradiset innebär ännu i vår tid att förhoppningarna ofta överträffar det verkliga resultatet (Gunnarsson 1992, 2004). Många trädgårdsprojekt bidrar därför bäst till lycka och välbefinnande när de stannar i dröm och tanke.

I den här artikeln har vi mött olika berättelser om den enskilda trädgårdens innehåll och förändring. Många trädgårdsägare konstruerar skapelseberättelser om "vad denna trädgård en gång var, vad vi har skapat och hur vi vill att den ska bli", och sådana berättelser följer ofta vissa specifika mönster (Flinck 2010). Dessa berättelser formar en slags trädgårdens biografi som ofta förankras i enskilda växter och föremål, varigenom nuet knyts till det förflutna. I sådana berättelser framkommer hur man ser på vad som är viktigt att vårda och bevara, och hur man vill bevara det som uppfattas som värdefullt i trädgården. Vi ser många exempel på vilken stor betydelse trädgård har för många människor, men också att förhållningssätten skiljer sig mycket åt:

En grannfamilj har professionell hjälp med sin trädgård. Av tidsmässiga eller andra skäl har de inte tid med att påta i marken eller klippa gräsmattan. Det måste man respektera men tycker samtidigt synd om dem som inte har tid eller inte gillar arbetet i trädgården. (Ur frågelistsvar LUF M 26204)

Några har helt enkelt insett att det inte går att leva upp till sina ideal, trots sin övertygelse om trädgårdens värde:

Jag har hela tiden tänkt mig att trädgården inte ska kännas betungande, att man går ut i den för att göra något lustfyllt som avkoppling till det vanliga arbetet. Det har dock blivit allt svårare i takt med att man inser att man inte kan lägga den tid man behöver och skulle vilja för att hålla trädgården i det skick man vill. Trädgården är helt enkelt för stor och arbetskrävande för det liv vi lever, om man har några ambitioner att den ska se snygg ut. (Ur frågelistsvar LUF M 26227)

Trädgården ses inte sällan som en sinnebild för människans möte med, och kultivering av naturen. Trädgårdens växter och djur överskrider gränsen mellan natur och kultur, och genom att undersöka människors förhållningssätt till levande organismer i trädgården kan gräns-

dragningar och kategoriseringar synliggöras. Här är det särskilt intressant att reflektera över företeelser som ”ogräs” och ”främmande arter”. Vilka delar av naturen anses höra hemma i trädgården? Och vad händer när grannar har olika sätt att hantera ogräs och ohyra?

Men trädgårdsarbetet är inte min grej. Kanske beror det på spansk skogssnigel och kirskaål. Förr satte jag blomfrö, plantor, grönsaker mm, men när allt blir uppätet av odjuren tröttnar man. Varje kväll under sommaren om det regnat går jag utmed planteringsspade och en mjölkkartong. Hugger dem (sniglarna) mitt itu och lägger den i kartongen. Räknar dem ibland, har fått ihop 150 st på en kväll. Mina grannar tror jag inte plockar upp dem och då hjälper det knappast att jag gör det. (Ur frågelistsvar LUF M 26222)

AVSLUTNING

Som alla levande landskap är trädgården i ständig förändring, och i vårt projekt undersöks villaträdgården som modernt kulturarv, genom att vi närstuderar hur människor idag skapar och förvaltar kulturmiljöer i sina privata trädgårdar. I enskilda trädgårdar blir det intressant att fråga sig hur växter, föremål och miljöer från förr förvaltas, dels i relation till nya inslag och trender, dels i relation till trädgårdens inneboende föränderlighet och dynamik

Uppfattningar om vad en trädgård är, vad man har den till, och vad som hör hemma i en ”fin” eller ”bra” trädgård förändras ständigt och trädgården är uppenbart en tacksam arena för att säga så mycket om vad människor i olika tider ansett och anser vara viktiga värden. Trädgård är ett intresse som delas av många och är förknippad med drömmar om det enkla och något som står för kontinuitet och stabilitet men också något som upptar mycket tankar och energi. Med vårt fokus på vad människor gör, ser vi många olika varianter av arbete, redskap, drömmar och vanor. Livet med trädgård är i ständig rörelse.

REFERENSER

Arkivmaterial

Dialekt-, ortnamns och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG): Svar på frågelistan DAG 22 Trädgården.

Folklivsarkivet i Lund (LUF): Svar på frågelistan LUF 233 Trädgården.

Litteratur

Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (red.) 2009: Etnografiska observationer. Lund: Studentlitteratur

Bergquist, Magnus 1996: En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Bhatti, Mark; Church, Andrew; Claremont, Amanda; Stenner, Paul 2009: 'I love being in the garden': enchanting encounters in everyday life. *Social & Cultural Geography*, 2009, Volym 10, No 1.

Björkman, Lise-Lotte 2012: Fritidsodlingens omfattning i Sverige. Rapport 2012:8. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet.

Bringéus, Nils-Arvid (red.) 1979: Arbete och redskap. Materiell folkkultur på svensk landsbygd före industrialiseringen. Lund: Liber.

Connell, Joanne 2005: Managing gardens for visitors in Great Britain: a story of continuity and change *Tourism Management* nr 2, vol. 26.

Cooper, David 2006: *A Philosophy of Gardens*. Oxford: Oxford University Press. Harvard.

- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: Kulturanalyser. Andra omarbetade upplagan, Malmö: Gleerup.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2012: Kulturanalytiska verktyg. Malmö: Gleerup
- Ek, Sven B 1990: Kolonins sista strid. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Fangen, Katrine 2005: Deltagande observation. Malmö: Liber ekonomi.
- Flinck, Maria 1994: Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar. Stockholm: Tidens förlag/Torekällbergets museum.
- Flinck, Maria 2010: "Det var en djungel!" Den heroiska berättelsen om trädgården. I: Laboratorium för folk & kultur 1/2010.
- Frykman, Jonas 2012: Berörd. Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Gunnarsson, Allan 1992: Fruktträden och paradiset. Doktorsavhandling vid Institutionen för landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Gunnarsson, Allan 2004: Träd och trädgårdar som minne och myt. I: Minne och Myt – Konsten att skapa det förflutna. Nordic Academic Press.
- Hagström, Charlotte & Sjöholm, Carina 2003: "Frågelisters roll i forskningen. Två exempel på tillämpning, Bo G Nilsson, Dan Waldetoft och Christina Westergren (red.). Frågelist- och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (red.) 2009: Frågelistan som källa och metod. Lund: Studentlitteratur
- Head, Lesley & Muir, Pat 2007: Backyard. Nature and Culture in Suburban Australia. Wollongong: University of Wollongong Press.
- Hitchings, Russell 2003: People, plants and performance: on actor network theory and the material pleasures of the private garden. *Social & Cultural Geography*, Vol 4, No 1.
- Hitchings, Russell 2006: Expertise and inability. Cultured materials and the reason for some retreating lawns in London. *Journal of Material Culture*, Vol 11(3).
- Klein, Barbro 2003: Med svenska ögon - ett mångkulturellt odlingsområde 1990-2000 I: Becker, Karin & Klein, Barbro (red.) Stadens odlare. Fataburen 2003. Stockholm: Nordiska museet.
- Kusenbach, M. 2003: "Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool." *Ethnography* 4 (3): 449-479.
- Londos, Eva 1996: "Vackert och vedervärdigt i villaträdgården". I: Valeri, Renée och Norström, Ingrid (red.) Tycke och smak. Sju etnologer om estetik. Stockholm: Carlsson.
- Londos, Eva 1998: Trädgårdskonster: med utblick från höglandet. Stockholm: Carlsson.
- Londos, Eva 2004: Fem trädgårdar som samhällsspegel. I: Eva Londos (red.) I skuggan av Gnosjöandan. Jönköping: Jönköpings läns museum.
- Löfgren, Orvar 2003: "The sweetness of home: class, culture and family life in Sweden". I: Setha M. Low and Denise Lawrence-Zúñiga (red.) The anthropology of space and place: locating culture. Oxford: Blackwell.
- Miller, Daniel (red.) 2001: Home possessions: Material culture behind closed doors. Oxford: Berg.
- Miller, Daniel 2008: The Comfort of Things. Cambridge: Polity Press.
- Nilsson, Bo G, Waldetoft, Dan och Westergren, Christina (red.) 2003: Frågelist- och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Nilsson, Gunilla (red.) 2009: Trädgårdsterapi. Lund: Studentlitteratur.
- Parker, Rozsika 2005: Unnatural History. Women, Gardening and Femininity. I: Richardson, T & Kingsbury, N: Vista. The culture and politics of gardens. London: Frances Lincoln.
- Pink, Sarah 2003: Home Truths. Gender, domestic objects and everyday life. Oxford: Berg.
- Pink, Sarah 2007: Doing Visual Ethnography. Images, Media and Representation in Research. Second edition. London: Sage Publication.
- Pollan, Michael 1991: Second nature: a gardeners education. New York: Atlantic Monthly Press.
- Ravn, Helle 2008: Danske villa- og parcellhushaver 1950-2000. Bulletin, Forum för trädgårds-historisk forskning, Nr 21.
- Richardson, Tim & Kingsbury, Noël 2005: Vista. The culture and politics of gardens. London: Frances Lincoln.

- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2013: "Trädgårdens arbete och redskap – klassisk etnologi i nya sammanhang". ETN:LUF, Etnologisk skriftserie, Lunds universitet, nr 8 (under utgivning)
- Saltzman, Katarina & Sjöholm, Carina 2014: "Trädgård – kultiverad natur?" I: K. Ek-Nilsson, L. Midholm, A. Nordström, K. Saltzman & G. Sjögård (red.): Naturen för mig. Uppsala: Institutet för språkminnen (under utgivning).
- SCB (Statistiska Centralbyrån) 2008: Bostads- och byggnadsstatistisk årsbok 2008. Örebro: Statistiska Centralbyrån, Enheten för byggande, bostads- och fastighetsstatistik.
- Schmidtbauer, Pia, Patrik Grahn & Mats Lieberg (red.) 2005: Tänkvärda trädgårdar. När utemiljön blir en del av vården. Stockholm: Formas.
- Shove, Elizabeth, Watson, Matthew, Hand, Martin & Ingram, Jack 2007: The Design of Everyday Life. Oxford: Berg.
- Sjöholm, Carina 1999 "Biobiljetter, filmprogram och frågelistor" I: Magnus Bergquist & Birgitta Svensson (red.). Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner. Lund: Studentlitteratur.
- Skott, Fredrik 2008: Folkets minnen: traditionsinsamling i idé och praktik 1919-1964. Göteborgs universitet.
- Wilke, Åsa 2006: Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv. Stockholm: Prisma.
- Willim, Robert (red.) 2006: Hem. Temanummer av ETN. Etnologisk skriftserie, nr 2. Etnologiska institutionen, Lunds universitet.
- Winther, Ida Wentzel. 2006. Hjemlighed: kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.